

Laurits Heitmann

Handelsmannen – kirkemannen – foreningsmannen

Av Frithjof Heitmann

Laurits Aleksander Heitmann ble født i Bodin 18. juni 1872. Foreldrene var gårdbruker Hans Benoni Heitmann og Johanna Olsdatter. Slekten kan spores tilbake til 1660, da Hans Heitmann avsluttet sin forretningsdrift i Trondheim og startet som gårdbruker på Sund i Hemnes. Gårdsdriften på Sund fortsatte i flere slektsledd, til Laurits' farfar, odelsgutten i 6. ledd, flyttet til Bodin og startet gårdsdrift på Hernes, der Bodø flyplass ligger i dag.

Som den yngste av 7 søsken lå det i kortene at Laurits ikke var den som skulle overta og videreføre gården på Hernes. Som 17-åring begynte han i en forretning i Bodø, og det ble starten på hans livslange karriere som handelsmann. I 1892 ble han ansatt som betjent ved Sulitjelma Grubers forretning, og etter noen år ble han bestyrer. Eieren av rettighetene til kopperforekomstene i Sulitjelma var gründeren og forretningsmannen konsul Nils Persson (1836-1916) fra Skåne. Persson kom til å bety mye for bergverksindustrien her i nord, og ble omtalt som «malmkongen» av Norge. På verdensmarkedet var kopperprisene sterkt stigende, og det hadde Persson i tankene da han i midten av 1890-årene satte i gang undersøkelse i Kåfjord kopperverk, som var nedlagt i 1878. I 1886 kjøpte han Alten-Kvænangens kopperverk, og i 1897 startet prøvedriften i det nye selskapet Altens Kobbergruber.

Da man skulle rive ruinene av den engelske smeltehytta etter at konsul Persson hadde overtatt gruvene, ble det gjort et funn som skulle kaste lys over et uforklarlig svinn ved smelte-

ovnen i årene 1851-1852. Under ovnsbunnen ble det funnet en stor klake fint kopper. Vekten var hele 32,5 tonn, og verdien var 27.000 kroner, samme beløp som Persson hadde betalt for hele kopperverket.

I 1898 ble Laurits gift med Julie Karoline Davidsen. Hun var født i Bjørnskinn i den gang Dverberg kommune, nå Andøy. Julies far var lærer, og begge foreldrene var fra Steigen. Bryllupet sto i den tradisjonsrike Bodin kirke, som ble bygd i 1240.

Ekteparet etter noen år i Kåfjord. Foto: Wennberg. Fra familiens samling.

I løpet av 9 år hadde Laurits opparbeidet seg en solid erfaring i handel, og det merket tydeligvis ledelsen i Sulitjelma Gruber. Da de trengte en bestyrer til verkets butikk i Kåfjord, ble Laurits tilbudt stillingen. Og da paret på høstparten 1898 reiste nordover, hadde de med seg deres første barn, den nesten nyfødte Tora. I bagasjen hadde Laurits en attest fra direktør Witt i Sulitjelma:

«Herr Laurits Heitmann har fra 14. mai 1892 vært i Sulitjelma Grubers tjeneste som betjent ved Verkets Handelsbutikk. Han har herunder vist seg som en meget dugelig, villig og brav betjent, alltid forekommende og fullstendig pålitelig. Han har et behagelig vesen og hans ferd har alltid og i enhver henseende vært den beste.»

Det var altså en erfaren og dyktig handelsmann som fikk oppdraget å bestyre gruveselskapets forretning i Kåfjord.

Til Kåfjord

På grunn av sin tilknytning til Sulitjelma Gruber befinner altså Laurits og hans familie seg i Kåfjord i 1898. Nå er han tilknyttet Altens Kobbergruber. Da snakker vi om Kåfjord kopperverks 2. periode, svensketiden. Laurits var ved verket i hele denne perioden. Derfor tar jeg med dets utvikling fram til den siste graven ble stengt.

Den første direktør ved Altens Kobbergruber fra 1898 var tyskeren Fr. Schütz, som kom fra Sulitjelma. Han ble i 1902 avløst av Otto Witt, som var født i Falun 1875. Etter å ha fullført teknisk utdanning, ble han ansatt hos landsmannen Persson. Også han kom fra en stilling ved Sulitjelma Gruber. Witt var en framsynt mann som kom til å stå bak betydelige moderniseringer ved verket. Til vasking ble det først brukt ferskvann. Så gikk man over til sjøvann, som ble pumpet opp ved hjelp av dampkraft. På den tid Witt overtok som leder, var kullprisene i kraftig stigning. For å redusere kostnadene, prosjekterte Witt et kraftverk med uttak fra en dam i Mølleelva. Det fikk 370 meters fallhøyde, hvilket på den tid var rekord i Europa. For å utnytte avløpsvannet fra kraftverket, ble det bygd et nytt

7-etasjes anrikningsverk i fjellsiden nedenfor kraftstasjonen. Det var 36 meter høyt, 17 meter bredt og 80 meter langt. Kraftstasjonen og anrikningsverket ble tatt i bruk i 1903.

Nå ble pumper og heiser i gruvene drevet med elektrisitet. Og framfor alt ble det nå godt arbeidslys i gruvene, i verkstedbygningene og ved utskipingskaia. Takket være den iderike direktør Witt ble Kåfjord en opplyst bygd. Det ble til og med elektrisk gatelys. Mens Hammerfest var den første norske byen som fikk gatelys, i 1891, var Kåfjord trolig den første bygd som fikk gatelys, i 1903. Witt sørget også for at det ble bygd flere boliger. Festsalen ble pusset opp. Det engelske kontorbygget var for umoderne og ble erstattet av et større. Det ble også bygd ny butikk med stort lager, «magasinet». Vi vil tro at Laurits bestyrte de nye lokalene med stor entusiasme.

Ikke uten grunn ble direktør Witt beskrevet som iderik og framsynt, men han var også kjent for et heftig temperament som noen ganger førte til kraftige utblåsninger. Likevel var direktøren godt likt av flertallet av arbeiderne. Høsten 1904 ansatte Persson E. Knudsen i Sulitjelma som ny overdirektør ved verket i Kåfjord. Det skulle vise seg at Knudsens syn på driften ikke alltid var i overensstemmelse med Witts, og det var kanskje årsaken til at samarbeidet mellom de to herrene bare varte et halvt år. Våren 1905 ble Witt avløst av Andreas Quale, også han tilflytter fra Sulitjelma. Da direktør Otto Witt forlot Kåfjord, skrev han denne attesten til Laurits Heitmann:

«Det er meg en fornøyelse, da jeg nå avslutter mitt treårige direktorat for Altens Kobbergruber A/S, å kunne attestere at herr handelsbestyrer Laurits Heitmann, som i disse år har fortsatt sitt under den forrige direktør begynte bestyrerverv for vår handel i Kåfjord, har vist seg å være i besittelse av stor dyktighet og innsikt i de saker som har stått under hans varetekt. Gjennom hans utrettelige energi og interesse har Kåfjords butikk også ervervet det ry som den for øyeblikket nyter rundt Altenfjord, det ry nemlig å være den best holdne og mest velassorterte butikk i fjorden.»

Butikken og lageret, «magasinet», som ble oppført mens Otto Witt var direktør ved Altens Kopperverk, dvs. 1902–1905. Foto: Wennberg. Fra familiens samling.

Herr Heitmann er i besiddelse av en sterkt utpreget ordenssans hvilken tydelig formerkes i så vel butikk som lager, hvor der hersker den mønstergyldigste orden. Videre viser seg herr Heitmann alltid å vite å passe innkjøpene etter de laveste konjunkturer. Som en redbar og pålitelig, våken og interessert handelsbestyrer setter jeg ubetinget herr Heitmann i første klasse og gir ham herved min beste anbefaling. I sitt private liv har herr Heitmann alltid iaktatt en eksemplarisk levemåte likesom han er absolutt edruelig.»

En bedre attest enn dette var neppe nødvendig hvis Laurits tenkte å søke arbeid et annet sted. Men han hadde ikke slike planer. Han og Julie hadde funnet seg til rette i Kåfjord. De hadde nå 4 barn, etter at de mistet en to måneder gammel gutt. Kåfjord var og ble stedet for dem, og Laurits kom til å fortsette ved kopperverkets butikk så lenge verket var i drift.

Det skulle imidlertid ikke vare så lenge, for nå begynte markedsprisen på kopper å synke, og i

løpet av 1907 var nedgangen ca. 45 %. I oktober 1908 besluttet derfor verkets ledelse å si opp alle 155 ansatte, og i februar 1909 ble den siste graven stengt. Dermed var kopperdriften i Kåfjord blitt historie. Å bli uten arbeid og inntekt så brått var tragisk for dem som ble rammet. Det kunne selvfølgelig også ha skjedd med Laurits og Julie og familien på 8, men selskapet valgte å opprettholde butikkens drift. Dermed kunne han fortsette som bestyrer og fikk i tillegg ansvaret å forvalte selskapets eiendommer. Kontorbygget som Witt fikk bygd, ble revet i 1910 og sendt til Sulitjelma, der det ble ombygd til ny direktør-bolig.

Etter et par år valgte ledelsen å selge alle sine eiendommer i Kåfjord. Laurits ble tilbudt å kjøpe butikken, og det kunne han selvsagt ikke avslå. Dermed ble han eier av egen butikk. Han utvidet etter hvert virksomheten ved at han også fikk telefon og dampskipsekspedisjon. I 1912 slo han til på tilbudet om å kjøpe resten av selskapets eiendommer i Kåfjord og Mathisdalen. Storparten av jord og eiendom solgte han etter

hvert videre. Witts unike kraftverk ble i 1916 overdratt til Staten. Finnmark fylke kjøpte direktørboligen, «The House», og i 1918 ble eiendommene i Mathisdalen overdratt til Staten. Mange fastboende kåfjordinger benyttet anledningen til å kjøpe seg egne jordstykker.

Etter Statens overtagelse ble kraftverket det første i sitt slag under NVE, som ble stiftet i 1921. Men det framgår merkelig nok ikke av NOU 1994:21 fra Justis- og beredskapsdepartementet, der det under *Kraftverk i Finnmark* står:

«Hammerfest var for eksempel den første kommunen som fikk et vannkraftdrevet elektrisitetsverk og verdens første elektriske gatelys. Men det ble med dette ene forsøket. I likhet med veibygging kom finnmarkskommunene sent i gang med vannkraftutbygging. Det er først og fremst et etterkrigsfenomen.»

Organist og menighetsmann

Laurits var interessert i kirke og orgelspill, og kirka på bakketoppen fanget interessen. Da det viste seg at den var begynt å forfalle fordi kommunen ikke hadde hatt råd til nødvendig vedlikehold etter 1878, førte det til ivrig engasjement.

Hans innsats ble lagt merke til. I forbindelse med hans 70-årsdag i 1942 får han en vakker omtale av sogneprest Henry Slotten i Alta Menighetsblad:

«Dette år er et merkeår også for Alta menighet. Hva Heitmann har betydd i menighetsarbeid i disse 44 år, er ikke godt å si. Men her har han hele tiden stått som en drivende kraft. Han kom hit godt utrustet. Ikke bare som forretningsmann, men med uvanlig gode evner, med initiativrikdom og vidsyn, og dyp religiøs interesse fra barndommen av, inntok han snart en sentral plass i menighetens liv og arbeid.

Da han i 1898, like etter at han kom til Kåfjord, tok fatt på reparasjon av det gamle kirkeorgel, som ikke hadde gitt lyd fra seg, og virkelig fikk det i stand samme høst, da løste han bundne toner, ikke bare i det gamle orgel, men i hele menigheten. Det ble innledningen til et slitsomt og interessant arbeid for kirke-musikken i Alta. (...) Men også blåse- og strengeinstrumenter kunne Heitmann mestre. Og mangt et blåse- og strykeorkester har han gjennom årene deltatt aktivt i og ledet. I den første tiden rodde han endog i åpen båt til

Kirka fra 1837 som Laurits og Julie var sterkt knyttet til. Foto: Frithjof Heitmann (2011).

Kåffjord ca. midt på 1930-tallet. Vi ser «Festiviteten» som sto i svingen der mange i dag parkerer bilene før en tur til Haldde. I huset ved veien nede på sletta bodde sønnen Alf. Foto fra familiens samling.

Alta for å lede musikklivet der. Ved siden av musikken arbeidet han for sangen, menighets-sang og korsang. Og glad satt en og lyttet når Heitmann svingte taktstokken og tryllet fram klangfulle, rene toner av sangerflokkene.»

Da orgelet var reparert, satte Laurits seg på orgelkrakken. Den skulle bli hans arbeidssted i vel 40 år, de første 24 uten lønn. Sønnen Alf tok over fra 1938.

Det var ikke bare orgelet som trengte reparasjon. Kirka var i en meget dårlig stand, og som kirkeverge «spilte» Laurits en avgjørende rolle med å få satt i gang utbedringer. I 1920-årene fikk man nytt orgel, og i 1925 ble det lagt nytt skifertak. På 1930-tallet begynte kirka å sige

over ende fordi grunnen sviktet, og omfattende reparasjoner ble påkrevet. Laurits fastslo at det første som måtte gjøres, var å reparere tårnet. Forfallet fortsatte. Lærer og senere klokker Ole Nalki mente at kommunen burde anmeldes for skjødesløs behandling av kirka og for å ha satt de kirkesøkendes helse på spill.

Sokneprest Bogerud henvendte seg til biskop Berggrav, som ikke kunne hjelpe «kirker som fondet ikke har noe med». Bogerud tok deretter kontakt med riksantikvaren, og med en positiv omtale av kirka fra riksantikvar Harry Fett reiste han til Oslo høsten 1932 for å samle inn penger. Han oppsøkte til og med kong Haakon, som bidro med et beløp. Lokalt startet Laurits pengeinnsamling, og det kom inn store beløp.

Den omfattende reparasjonen som nå startet ble ferdig til kirkas 100-årsjubileum i september 1937. Det nære forholdet som Julie og Laurits hadde til Kåfjord kirke illustreres ved det faktum at kirkegården har stått i Julie Heitmanns navn helt opp til våre dager. I 2011 besluttet arvingene etter eldste sønn å overføre eiendommen til Den Norske Kirke.

Det kristelige engasjementet strakte seg lenger enn til kirkebygning og musikk. Sogneprest Slotten setter ord også på det i menighetsbladet 1942:

«Ved siden av dette har han som kirkeverge og medlem av menighetsrådet, hvorav flere år som formann, stått i det aktive menighetsarbeid. Og som medlem av bispedømmerådet har han nådd videre utover. Hans navn er kjent i kirkelige kretser over hele bispedømmet (...). Det var han som innbød til det første kristelige stevne her før Indremisjonen tok opp arbeidet (...) Det skal i det hele tatt være vanskelig å finne et kirkelig-kristelig arbeid, ikke bare i vår menighet, men i hele Vestfinnmark for øvrig, som Heitmann ikke har vært i berøring med og øvet innflytelse på.»

I 1912 ble Alta tuberkuloseforening, senere Alta Helselag, stiftet og tilsluttet Den norske Nasjonalforeningen mot Tuberkulose. Det ble dannet flere lokale arbeidsforeninger i distriktene, og selvsagt fant Laurits at han kunne gjøre en innsats også i denne humanitære organisasjonen. I flere år var han formann i arbeidsforeningen i Kåfjord.

Med den gode forbindelsen mellom Laurits og kirka som framgår av sogneprest Slottens rosende omtale, er det fristende å våge påstanden at Laurits hadde en finger med i spillet da det ble vedtatt ofring i kirkene i Alta 1. juledag til inntekt for Alta Tuberkuloseforening. Ordningen vedvarte helt fram til 1973.

Og selvsagt var det Laurits som fikk ideen til å gi ut prøvenummeret av Alta Menighetsblad i 1928. Han var for øvrig en flittig bidragsyter til bladet, som ble trykt ved Heikas trykkeri i Kåfjord og kom ut regelmessig inntil desember 1942. Med diktet *Menighet og menighetsblad*, som sto på trykk i det første nummeret, fikk leserne se at Laurits også hadde et lyrisk talent. Per Bogerud, som på det tidspunkt var sogneprest i Alta, brukte dette diktet da han i 1934 startet Dybvåg og Flosta Menighetsblad.

Julie plukker en bukkett blomster i sin fine hage. Ingen kunne vel forestille seg at alle de fine blomstene om noen år skulle fjernes og erstattes av en garasje. Foto fra familiens samling.

Menighet og menighetsblad

(Mel.: Kirken den er et gammelt hus)

Flyv lille blad i verden ut,
du har en gjerning å gjøre!
Er du til virke kalt av Gud,
må du ved hjertene røre,
sig dem at liv og lys og ro
finnes kun der hvor Kristi tro
får til Guds rike oss føre.

Ånden fra Gud dig følge må
at dine blad kan tale
trøsten fra Gud til store og små,
som bor i fjell og dale.
Fredsens mildte vingesus
spred over hjem og kirkehus,
Kristus for hjertene male.

Vil du ditt eget sanne vel,
vil du en menighet være?
Ansvar da ta for næstens sjel,
søk ikke din, men hans ære.
Menighet, kirke, blad og prest
bær dem i bønn, vær selv en gjest
der hvor Guds menighet næres.

Slå ikke av på Herrens ord,
sannhet fra Gud du forkynne.
Dekk for hver sjel et nådebord,
de som er træt av å synde.
Sig: Den som tok vår synd og skam
det var jo ham, Guds eget lam,
kronet med makt og med ynde.

Dåpen og nadverd, ord og bønn,
la disse knytte oss sammen.
Vi er jo ett i Krist, Guds sønn,
han tende kjærlighetsflammen.
Makten og æren er jo hans,
Livet vi får og ærens krans,
tenk – i all evighet! Amen.

(Skrevet 1928)

Gjestfrihet og musikk hos Laurits og Julie

Tilværelsen i Kåfjord bød på mye interessant, både med hensyn til arbeid, familieliv og adspredelser. I 1899, snaut ett år etter at de hadde slått seg ned, startet professor Kristian Birkeland bygging av nordlysobservatoriet på Haldde. I et brev til Olaf Devik skriver Laurits:

«Jeg hadde adskillig bry med å besørge oppfraktet de nødvendige materialer for denne upraktiske og tunghørte professoren, som dog var så hyggelig. Vi hadde mye moro når han og Sæland kom ned på direktørens danseaftener. Den lune og hyggelige Sæland var ofte hos oss. Vi tok av og til ut på tur med lokalbåten som en amatørtrio: Sæland tamburin, jeg fiolin og min kone gitar. Sæland danset på dekket med sin tamburin, og da hadde passasjerene gratis søndagsmoro.»

Devik var selv på Haldde fra 1915 til 1918. I sin bok *Blant fiskere, forskere og andre folk* skriver han om reisen med lokalbåten innover fjorden fra Hammerfest:

«... og etter et døgn kom vi til Kåfjord, der vi ble gjestfritt mottatt hos handelsmann Heitmann.»

Et annet sted skriver han:

«Heitmann kom til å yte Halddeobservatoriet mange tjenester under bygging og drift.»

Flere besøkende til Kåfjord og Haldde fikk husly i ekteparets romslige leilighet over den store butikken. En av dem var Ole A. Krogness i 1912. For Krogness var musikken en viktig sosial faktor under oppholdet, og han fikk brakt et piano opp til Haldde. Ellers behersket han både tangent- og strykeinstrumenter. Det gjorde også Laurits, som hadde strykeinstrumenter og husorgel. Han dannet etter hvert et familieorkester og inviterte alltid til samspill med besøkende.

Laurits behersket selvfølgelig også blåseinstrumenter. På et bilde fra 1892/93 i boka *Det Sulitjelma som var finner vi Laurits som tubaist i*

I boken «Det Sulitjelma som var» av Kåre Enge blir disse karene omtalt som Sulitjelmas første musikkorps ca. 1892/93. Helt til høyre står Laurits. Legg merke til hvor pent de står oppstilt. Her har nok en dyktig fotograf instruert. Foto: Utlånt av Sulitjelma historielag.

en messingkvintett kalt *Sulitjelmas første musikkorps*. Kanskje var det forløperen til Sulitjelma musikkorps som ble stiftet i 1924. Sin uomtvistelige musikalitet hadde han nok i arv fra sitt opphav, men befatning med blåseinstrumenter har han sannsynligvis hatt i Bodø, siden han befinner seg i denne kvintetten straks han kommer til Sulitjelma. Bodø Harmonimusikk, byens eldste korps, ble stiftet i 1892, samme år som Laurits forlot byen. Men også Harmonimusikken oppsto på «restene» av et tidligere korps, nemlig den gamle hornmusikken, eller «bymusikken.» Det var nok der Laurits fikk sin innføring i blåseinstrumenter.

Og han delte av sin korpserfaring og musikkglede etter at han kom til Kåfjord. Som apropos til sogneprest Slottens beskrivelse av Laurits som aktiv deltager og leder i «mangt et blåse- og strykeorkester», skal vi ta med ett eksempel på denne allsidigheten og entusiasmen. Han var med da Elvebakken Hornmusikkforening ble startet i 1922. «*De første dirigenter var fanejunker O. M. Sandaker og din bestefar Laurits Heitmann*», fortalte stifteren, forretningsmannen Ole Østlyngen i 1960 til daværende dirigent, som var undertegnede. Og Laurits' musikalske gen videreførtes ved sønnen Alf, min far. Også han spilte tuba, og virket etter hvert også som instruktør. Og da foreningen gjenoppsto i 1951, ble

jeg selv medlem, og endte som dirigent. Og i dag sitter vår sønn i trombonerekka i Bodø Harmonimusikk. Dermed er ringen sluttet for oldefar.

Familien

Paret fikk mange barn, men de fikk også oppleve den sorgen det er å miste et barn. Den første som kom til verden i Kåfjord, var Frithjof (1899). Han ble syk og døde 23 år gammel. Så fulgte Gunnar (1901), Hans Johan (1903), Alf (1904), Ingeborg (1906), Gudrun (1908), Lauritz (1910) og Roald (1912). De hadde også fostersønnen Johann Rognmo (1916). Da undertegnede meldte sin ankomst til Kåfjord på samme dag som min avdøde onkel Frithjof, var navnevalget avgjort, mente farmor. Etter hvert som barna ble voksne, gikk flere inn i farens arbeidsstokk. Døtrene fikk friere og flyttet fra Kåfjord. I 1923 ble Tora gift med Ole og flyttet til Jøraholmen, Gudrun i 1932 med Einar Lyng fra Elvebakken, og i 1937 ble Ingeborg viet til Olav Aasegg, som var enke-mann med tre barn. Familien tok bopel i Tromsø. Johann Rognmo dro til sjøs som 18-åring. Etter noen år ute fikk han arbeid ved A/S Sydvaranger, der han ble til han gikk av med pensjon. Johann likte å skrive dikt og ga ut et par samlinger *Hverdagsdikt i kosekroken*.

En vakker hage ble anlagt nede på plana. En slaggsteinsbygning avgrenset langsiden mot

Bilde tatt i forbindelse med Gudruns konfirmasjon 1922. Laurits og Julie omgitt av, bakerst fra venstre: Frithjof, Tora, Alf, Gunnar. Foran til venstre sitter Ingeborg med Lauritz stående bak, og til høyre konfirmanten Gudrun med Roald stående bak. Foto fra familiens samling.

nord. Sammen med en plankevegg på kortsiden mot vest ble dette til en lun «kosekrok.» Langsiden mot syd nedover mot sjøen var beplantet med en- og tofarget storhjel. Andre vekster, som stauder, busker og sommerblomster, fant seg godt til rette og gjorde det trivelig i Julies «oase», som var stedet for mang en hyggelig stund. Når man skulle ned til kaia for å reise med «lokalen», eller bare for å se på D/S «Brynilen», gikk veien forbi Julies hage. Lokalbåten, som kunne bruke et døgn fra Hammerfest, la til ved kaia like nedenfor butikken. Det var ikke veiforbindelse i fylket, og all samferdsel foregikk med båt. For å dekke bygdas behov for forbindelse med kommunesentret, hyrte Laurits to båtbyggere. Og med motorkutteren «Glimt» ble både lege, jordmor og prest hentet ved behov. Da bilen gjorde sitt inntog i 1930-årene, var Laurits «med på notene». Han kjøpte både laste- og personbiler, «drosjebiler». Med så mangeartede virksomhet kunne Laurits by på arbeidsplasser,

eksempelvis som betjening på telefon, butikk og på kaia.

Det var også behov for vikarsjåfør på lastebilene som fikk oppdrag på veianlegg. I 1923 ble det bevilget nødsmidler for å starte arbeid på veistrekningen Alta–Talvik. Veien kom ikke på statsbudsjettet før 10 år senere. Arbeidet kom i gang for å avhjelpe den store arbeidsledigheten. Mange familier i Kåfjord ble rammet da driften ved koppergruvene ble stanset. Det var nok vanskelig for mange familier i disse tider. En kan lett tenke seg at det ble sett skjævt på det når «en og samme mann» satt med store eiendommer. Særlig sett i sammenheng med at 1923 jo var nettopp det året da Norges Kommunistiske Parti (NKP) så dagens lys. Kommunismens ideologi baserer seg på prinsippet om felleseie av samfunnets ressurser, særlig de økonomiske. Privat eiendomsrett passer ikke inn der. Kommunismen bredte seg i landet og fikk fotfeste i det tidligere gruve-samfunnet Kåfjord. Det er ikke holdepunkter for, og jeg kan ikke her hevde at noen voksen kåfjording noen gang framførte sine mishagsytringer ansikt til ansikt med den joviale og stillferdige Laurits. Det var det de neste generasjoner som fikk merke.

Krig og okkupasjon – evakuering

Kåfjord fikk kraftig føling med 2. verdenskrig. Plutselig var den lille bygda interessant for både Hitler-Tyskland og de allierte. Sommeren 1940 kom en kolonne kjøretøy rullende inn på plassen foran butikken, hvor de parkerte på linje. I september kom Fred. Olsens «Black Watch» inn gjennom Strømmen og la til ved dampskipskaia. Skipet var rekvirert og skulle brukes som hovedkvarter for styrkene i nord, under ledelse av general Eduard Dietl. «Black Watch» ble kamuflasjemalt og gitt navnet «Büffel», som var

Lastebilene er 1,5 tonns Y-106, mod. 1935, Y-13, mod. 1934 og personbil Y-79, mod 1931. Alle er av merket «Chevrolet». Foto fra familiens samling.

tilnavnet soldatene ga sin populære general under kampene ved Narvik i april-mai.

Nå begynte det å skje litt av hvert i den lille bygda. Laurits hadde også overtatt verkets dynamagentur, og da tyskerne fikk kjennskap til dette, var de snart der og beslagla nøklene til lagerhuset. Da første vinter var i anmarsj, så de at de hadde behov for garasje til bilparken. Den plasserte de like godt i Julies hage. En høstnatt oppsto et kraftig uvær. Den halvferdige garasjen ble jevnet med jorden, og «Black Watch» slet fortøyningene. Så ble det sagt, men det hender jo også at dyktige skipperer under lignende omstendigheter regelrett kapper fortøyningene, starter motorene og legger seg utpå redan. Neste morgen, da uværet hadde roet seg, var Laurits frampå med en liten morsomhet overfor en representant fra okkupasjonsmakten: «*Den norske værmakt er nok sterkere enn deres Wehrmacht.*»

I juli 1942 fikk befolkningen en forsmak på en forestående opptrapping i okkupasjonsmaktens tilstedeværelse i Kåfjord. Da kom slagskipet «Tirpitz», slagkrysseren «Hipper» og en jagerflåte seilende inn Altafjorden. De lå her et par dager, mens de forberedte angrepet på Murmansk-konvoien «PQ17». «Hipper» kom tilbake senere på høsten. Det gjorde også krysserne «Köln» og «Nürnberg» og flere jagere. I mars 1943 kom «Tirpitz» og «Scharnhorst» og en armada jagere og andre eskortefartøy. Nå ble

det for alvor utrygt i Kåfjord og Langfjorden, der «Tirpitz» og «Scharnhorst» ankret opp. Skipene utgjorde nesten hele Tysklands mektige flåte og var selvfølgelig angrepsmål, både fra lufta og sjøveien.

At familien mistet sin hage, var ikke noe mot hva som skulle komme. Tyskerne hadde tidligere tatt lageret og de øvrige husene på plana. Nå forlangte de hovedhuset. Julie og Laurits kunne ikke gjøre noe annet enn å forlate hjemmet de hadde hatt i 40 år. De tok sitt «habengut» og flyttet til datteren Tora på Jøraholmen gård. Og som vi vet, så stoppet det ikke med det. Høsten 1944 måtte vi alle evakuere. I november reiste Julie og Laurits, som mange andre, med bil til Burfjord og videre med båt. Turen gikk til Laurits sitt barndomshjem på Hernes ved Bodø. Sønnene Lauritz og Roald reiste til samme sted. De fikk arbeid i Posten.

Vinteren gikk, og det ble påskeaften 1945. Det var en uke siden de alliertes general Montgomery krysset Rhinen med 300 000 mann. Deretter ble Frankfurt tatt, og skjærtorsdag tok russerne Danzig. Oppmuntret over meldinger som tydet på at marerittet snart var over, satte Laurits seg ned og skrev et rørende dikt som han sjøl omtalte som «mitt lille finnmarksdikt». I *De bortdrevnes sang* ser vi at selv om Lauritz befinner seg der han opplevde «barndommens sorgløse dage,» så drives han av en sterk hjemlengsel til Kåfjord.

De bortdrevnes sang

Jeg kjenner meg fremmed, skjønt bygden er kjent
fra barndommens sorgløse dage.
Jeg vilde tilbake så gjerne ha vendt,
men kan ei der nordover drage.
Der er ingen hytter, der er ingen hus,
for alt er lagt så skjendigt i grus.
Der er kun en ørken tilbake.

Jeg stod her ute og så meg om,
jeg mindtes fra før dette skue.
Da var det en liten fugl som kom
og satte seg ned på en tue.
Den vippet med halen og gjorde små kast,
jeg så jo så klart at den hadde hast,
den søkte vel etter sin frue.

Hvor skal du hen du sommerens gjest,
du skal vel langt nordover fare?
Kanskje helt nord forbi Hammerfest?
men vær da forsiktig bare.
Du søker det rede du hadde i fjor
oppunder mønet hvor «godtfolk» bor,
men der blir du skuffet min kjære.

Taket er borte og redet er brent,
grusomme ting der oppe er kjent,
stedet du kjenner vel neppe igjen,
og den som gjorde det var jo vår «venn».

Men ta med en hilsen til vidde og vang:
Vi synger – med tårer – «De bortdrevnes Sang»
om hjemmet, det kjære der oppe.

(Hernes, Bodø påskeaften 1945)

Vinteren 1941/42. Eksersis foran en garasje som er fint plassert i Julies hage. Til høyre for garasjen ser vi smia der Hans Ernstsens virket (omtalt i Altaboka 2004), familiens garasje og baugen til «Black Watch». Etter hvert ble det satt opp flere brakker til forlegning, verksted og annet. Den ene sto ved låven til venstre, en annen ved magasinet og en tredje på jordet foran butikken. På knausen til høyre der verkets kontorbygg hadde stått, kom ei tømmerbrakke, en tysk «Blockhaus». Den fikk navnet «Dönitz». Foto fra familiens samling.

Under krigen satte man trelemmer foran de store speilglassvinduene. Tyskerne har satt opp fot til ei flaggstang der det skulle vaie et hakekorsflagg. Den store stanga, som sto i hagen, ble tatt ned da garasjen kom og satt opp til venstre for butikken. Det norske flagg kom ikke noen gang til topps på den stanga. Vi ser også butikens bensinpumpe. Fra boligen i 2. etasje går gangbru over til magasinet. Ved magasinet står en vaktssoldat ved skilderhuset. I bakken ovenfor brua ligger skolen, og i huset til venstre for butikken bodde lærer Ole Nalki. Foto fra familiens samling.

De møttes i Bodø etter frigjøringen i maidagene 1945. Bak foreldrene står Roald, Alf, Gudrun, Lauritz og Gunnar. Foto fra familiens samling.

Fred, hjemreise og gjenoppbygging

Og vel fem uker senere kom 8. mai, dagen da hele folket jublet over at landet var fritt. Nå ville man tilbake så fort det var mulig. Julie og Laurits fikk satt opp ei tømmerhytte til bolig, mens de ventet på å få bygd et permanent hus oppe ved riksveien.

Igjen ble det nødvendig å foreta reparasjoner av kirkeorgelet. Denne gangen var det på grunn av tyskernes herjinger. Og nå var Laurits ikke lenger ung og sprek. Dermed ble det Alf som tok seg av reparasjonene, med faren som medhjelper. Omsider ble det nye hjemmet ferdig og de kunne flytte inn to dager før deres gullbryllupsdag, som var 19. mars 1948. Laurits, som var en flink og spirituell brevskriver, forteller om dette i brev til guddatteren Anne-Lise. Hun er datter av sogneprest Bogerud og kone, og født i 1931. Etter bladet *Familien* publiserte min artikkel om flagget som min mor sydde i fredsrusen 8. mai 1945, tok Anne-Lise kontakt. Hun sendte meg noen av de brevene som hun hadde fått fra gudforeldrene.

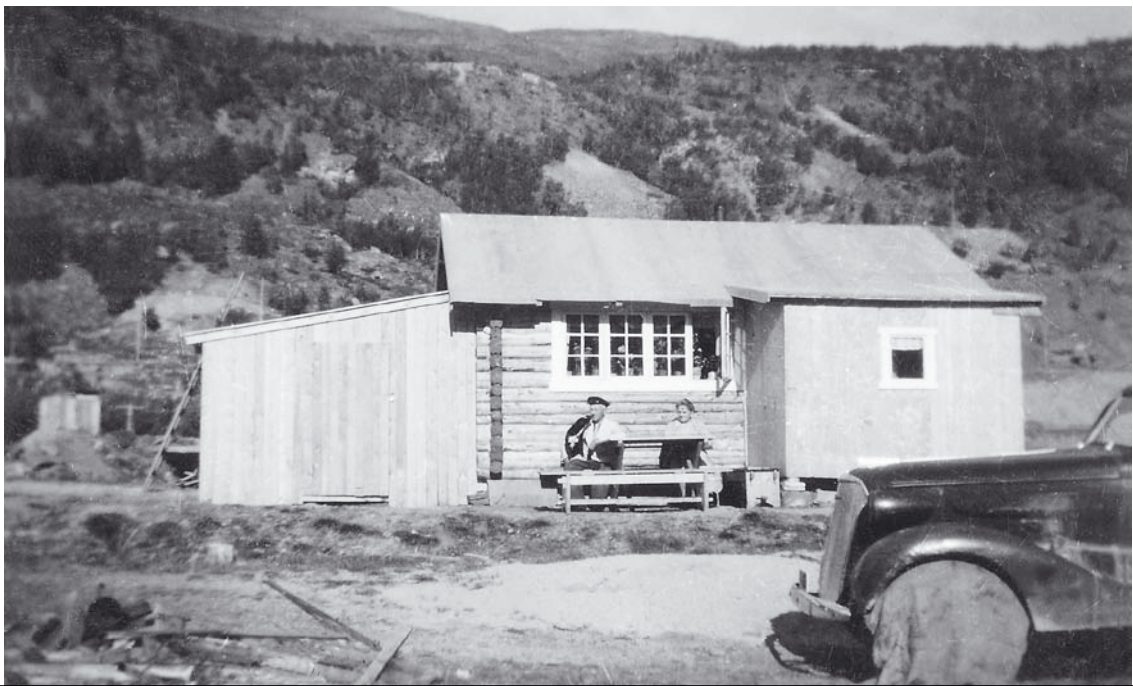
«Kåffjord. 31/3 -48: (...) Onsdag i forrige uke flyttet vi inn i vort nye lille hus, og så hadde vi bare torsdag å gjøre i stand på for å feire

vort gullbryllup fredag, så du skjønner at vi da måtte drive på under høytrykk for å få alt i stand til den doble fest. (...) Huset er dessverre ikke helt komplett ennå, grunnet manglende ting som fremdeles er vanskelig å få her oppe, men man kan lenge greie seg med den gamle metode med å bære vannet både inn og ut. Vannledningsrør og sanitærutstyr blir nok ikke å få i år, så vi får vel vente med bad til isen går av fjorden.»

Kåffjordsamfunnet ble langt fra slik det var inntil krigsårene. Kaia var ødelagt, så lokalbåten kom ikke inn som før. På plana ble ingen virksomhet gjenopptatt. Man ble enige om at ny butikk måtte lokaliseres i nærhet til riksveien. Det ble satt opp ei brakke ute på Strømsnes, der det ble butikk og leilighet til Lauritz, som betjente butikken. Der ble det også post og telefontjeneste.

Gradvis begynte man på alle hold å tilvenne seg det nye livet, både de yngre og de to gamle. Så ble de rammet av en ny tragedie. Søndag 28. november 1948 var Lauritz hjemme hos foreldrene. Utpå kvelden sa han god natt og ga moren en god klem. Så dro han hjem til seg sjøl. I løpet av natta brant butikken ned til grunnen, og Lauritz omkom i flammene.

For andre gang kom de med sitt gods til Kåffjord. Nå fikk de satt opp ei hytte til bolig den første tiden. Bilen, en Chevrolet 1937, ble beslaglagt av tyskerne, men ble funnet etter krigen og var i familiens eie til rundt 1950. Foto fra familiens samling.

Det var ikke lett å finne ledige tømmermenn i en tid da alle skulle bygge. Forfatterne fikk sitte på da onkel Lauritz kjørte faren en søndagstur inn til Alta for å skaffe hjelp. 17. mars 1948 kunne de endelig flytte inn, og to dager deretter feiret de gullbryllup. Her heiser de flagget fra verandaen på sitt nye hus. På bildet er også svigerdøtrene Haldis (bak flaggstanga) og Hjørdis. Foto fra familiens samling.

Det var et hardt slag for Julie og Laurits. De hadde begge passert 76 år og hadde «alderdommens svakheter og skavanker å plages med», som Laurits skrev i brev til guddatter Anne-Lise. Han var plaget av sterkt sviktende syn, og Julie

Gullbrudeparet i sitt nye hjem. Foto fra familiens samling.

slet med dårlig fot og rygg. De fikk ennå noen år sammen i sitt hjem, til Laurits døde 22. mars 1954. Julie var for skrøpelig til å klare seg alene, og fikk bo hos sin eldste sønn Gunnar og svigerdatter Hjørdis. Deres yngste sønn hadde fått navn etter onkelen som omkom i brann året før han ble født. Han minnes at bestemor av og til åpnet glasset med kandissukker og spanderte på sitt yngste barnebarn, familiens nye Lauritz. Men en dag fikk Julie slag og døde på sykestua i Alta 2. mars 1957.

Kilder:

J. P. Nielsen: *I Kopperverkets tid*
 A. Moberg: *Kopparverket i Kåfjord*
 O. Devik: *Blant fiskere, forskere og andre folk*
 A. R. Nielssen/A. Petterson: *Nordlyspionerene*
 J. Mjøen: *Alta Kraftlag i støtet*
 O. Aasegg: *Heitmann-slekta*
 Alta Menighetsblad 1942, 1959
 Sulitjelma historielag
 Brev fra Laurits til guddatter
 Lauritz Heitmann har bidratt med bilder